

Vilibald Mildschuh:

Příspěvky k teorii peněžní.

I. Theorie kvantitativní.

A. Úvod.

Národohospodářské učení o peněžích ovládaly až do nedávna skoro suverenně dvě teorie, po stránce kvalitativní (t. j. co do otázek, co jsou peníze a na čem je založena jejich hodnota), tak zvaná theorie metalistická, po stránce kvantitativní, (t. j. co do otázek čím se řídí výše hodnoty peněz), tak zv. theorie kvantitativní.¹⁾ Theorie metallistická učila, že peníze jakožto měřítko hodnot musí samy míti svou hodnotu a že tudíž způsobilost býti peněží jest obmezena na statky mající svou vlastní hodnotu látkovou, především na drahý kov. Tam, kde peníze samy v sobě hodnoty takové nemají, jako u peněz papírových, jde o případ abnormální a měnu zvrhlou. Pokud pak se týče poměru, ve kterém peníze ony jsou směňovány za statky ostatní, nebo-li t. zv. kupní síly peněz, doplňovala ji theorie kvantitativní, učíc, že hodnota ta závisí především na množství peněz a že tedy stoupá, zmenší-li se množství peněz, naopak klesne, jestliže se množství z těch neb oněch příčin značně rozmnoží.

Avšak vývoj měny v některých státech (zvláště v Rakousku) v pozdější době vykazoval skutečnosti, které se naprosto nedaly uvést v soulad s teorií metallistickou: tak jmenovitě skutečnost, že hodnota peněz papírových stoupla dokonce i nad hodnotu kovu sloužícího penězům těm za základ (v Rakousku v r. 1878), a dále skutečnost, že za příznivých okolností mohou peníze papírové úkol svůj vykonávati stejně dobře jako peníze kovové (jako v Rakousku v letech 1896—1914). Theoretické důsledky ze skutečností těch vyvodil pak Knapp ve své knize »Die staatliche Theorie des Geldes« vydané v r. 1905, v níž šel ještě dále a ukázal, že netoliko v případě papírové měny, nýbrž i tam, kde je zavedena měna kovová, jednotka peněžní, ve které se počítá, je jen nominální a pojmově nezávislou na hodnotě kovu, z něhož záleží (odtud nominalismus).²⁾

¹⁾ Tak jsou na př. i výklady Bráfovy o peněžích (viz jeho Nástin přednášek universitních) založeny na těchto teoriích (třebas se i Bráf vyslovuje proti jednostranné formulaci kvantitativní theorie u Ricarda, že cena peněz je v obráceném poměru s jejich množstvím v zemi).

²⁾ Viz podrobněji můj článek »Knappova theorie peněžní« v XV. roč. Obzoru národohospodářského. Tam poukázáno i na některé slabiny knihy Knappovy, které však zde jako podružné pomímám.

Tím »zadal Knapp metalismu v jeho omezené formě ránu smrtelnou«. ³⁾ Jestliže arci i nyní vedou se namnoze živé spory mezi »metallisty« a »antimetallisty«, tedy se spory netýkají zpravidla různých v theoretickém nazírání na podstatu peněz, nýbrž otázek peněžní politiky. Nazývá se tu pak metallistou ten, jenž žádá, aby měna v tom kterém státě byla založena i podložena kovem, antimetallistou ten, jenž neuznává toho takovou potřebu. Užívá se tu tedy slova metallismus v jiném smyslu než-li nahoře; vždyt v tomto smyslu byl by i Knapp sám metallistou. Aby se vyvarovalo změtění pojmů, mám za to, že by se mělo slova »metallismus« užívati jen v jednom smyslu, a to ve smyslu prve naznačeném.

Jestliže dle toho můžeme teorii metallistickou považovati za překonanou, neplatí totéž i o teorii kvantitativní. Ani jí nechybělo arci nikdy na odpůrcích. Ale námitky jednotlivých spisovatelů týkaly se spíše způsobu, jak byla theorie kvantitativní Ricardem neb Millem formulována, a jednotlivých podružných otázek, ne však jádra samého učení; to nepodařilo se dlouho nahraditi žádným jiným lepším a správnějším učením. Tak mohl ještě r. 1898 Wicksell říci, ⁴⁾ že »každý pokus v tom směru až do té doby ztroskotal, anebo spíše nebyl ani — nepřihlížíme-li k teorii výrobních nákladů, která dnes kromě pravověrných marxistických kruhů nemá přímého stoupence — učiněn vážný pokus o takové učení«. Proto přes všechny pochybnosti a námitky, které sám Wicksell v jednotlivostech má, zdá se mu »kvantitativní theorie mezi všemi dosud podniknutými způsoby, vysvětliti pohyby všeobecné hladiny cen, každým způsobem relativně nejsprávnější, ano jedinou, která hledí předmět svůj vysvětliti aspoň poněkud racionelním způsobem«. ⁵⁾ Teprve v nejnovější době nastal i tu obrat, který příčinně souvisí patrně s vystoupením Knappovým. Neboť jestliže platnost peněz je nezávislou na hodnotě kovů, z nichž záleží, a jednotka peněžní je jen nominální, pak tato nomina mohou být rozmnožena i při stejném množství kovu. Nezávisí-li však hodnota peněz na množství kovových platidel, na čem závisí? Tu naskytá se sám sebou pojem peněžních důchodů a na místě vztahu mezi množstvím platidel a hodnotou peněz nastupuje vztah mezi množstvím peněžních důchodů a hodnotou peněz. Knapp sám těchto důsledků nečiní — jeho kniha se problémem hodnoty peněz soustavně nezabývá a pokud se jeho tu i tam dotýká, nečiní tak způsobem nejšťastnějším — činí je však jiní. Prvním, pokud mi známo, byl tu profesor Wieser, který již r. 1906 ve svých přednáškách o »teorii peněz«, konaných na vídeňské universitě myšlenku tu vyslovil ⁶⁾ a podrob-

³⁾ S. P. Altmann, Zur deutschen Geldlehre des 19. Jahrhunderts (ve sbírce věnované Schmalerovi k narozeninám), str. 33.

⁴⁾ Geldzins und Güterpreise, Jena 1898, str. 39.

⁵⁾ Geldzins und Güterpreise, str. 45.

⁶⁾ Viz Franz X. Weiß »Die moderne Tendenz in der Lehre vom Geldwert« v Zeitschrift für Volksw., Soz.-pol.- u. Verw., XIX. sv. (pozn.)

něji rozvedl pak ve svém referátu »Hodnota peněz a její změny« na valné hromadě spolku pro sociální politiku v r. 1909. Po něm — nezávisle od něho — dochází k podobným výsledkům ve svém spisku »Das Wesen des Geldes« vydaném r. 1908 B e n d i x e n, ještě později — ale za to s tím větší osobitostí a reklamou — L i e f m a n n (»Geld und Gold«, vydáno r. 1916). U nás přibližuje se teorii Liefmannově nejvíce Engliš ve svém spise »Peníze«, vydaném r. 1918, třebaž, jak Engliš sám praví, je theorie jeho v předpokladech, myšlenkových postupech i závěrech zcela samostatná.^{6a)} Leč přes to, že všichni tito spisovatelé shodně zamítají st. teorii kvantitativní a na její místo staví teorii novou, celkem na shodných základech, přece nelze teorii kvantitativní nikterak považovati rovněž za překonanou. Vždyť právě v novější době (1909) vyšla v Americe velká kniha I r v i n g a F i s h e r a »The purchasing power of money«, ve které autor snaží se o rekonstrukci theorie kvantitativní, a v Německu nové vydání H e l f f e r i c h o v y knihy »Das Geld«,⁷⁾ která je také založena na teorii kvantitativní. Také většina předních spisovatelů národohospodářských⁸⁾ je dosud v jádře věrna teorii kvantitativní — třebaž se v jednotlivostech odchylovali — a i veřejná diskusse otázek peněžních je po výtce ovládána argumenty, čerpanými z theorie kvantitativní. Ostatně zajímavý je pokus z nejnovější doby,⁹⁾ obojí proti sobě stojící stanoviska smířiti, ježto »nejde tu o stanoviska toto coelo od sebe se lišící a »panující« učení má tedy důvod i možnost uzavřítí mír s oněmi dříve uveděnými novými směry a převzítí jich výkony«. Za tohoto stavu věci¹⁰⁾

1. na str. 522). Jako předchůdce jeho lze do jisté míry jmenovati T o o k a (An inquiry into the Currency principle, Londýn 1844), z jehož 17 thési zní 12tá: »Ceny statků nejsou závisly na množství peněz, které pozůstává v obnosu bankovek a oběživ vůbec; naopak jest obnos oběživ následkem stavu cen«, a 13tá: »Ceny v penězích jsou obmezeny celkem jen množstvím peněz, které tvoří příjmy různých tříd ve státě a které jsou vydávány co renta, zisk, plat neb mzda na denní potřeby. Stejně jako výrobními náklady obmezeno je zásobování, tak i pro poptávku je hledati určující ji a omezující princip v celkových příjmech peněžních, z nichž třeba hraditi spotřebu«. Také u Spiethoffa (Die Quantitätstheorie, insb. in ihrer Verwertbarkeit als Hausstheorie v počtě Wagnerově, na př. str. 257: »Eine Geldvermehrung berührt den subjektiven Tauschwert nicht in dem Grade, wie die zusätzliche Geldmenge den baren Geldvorrat einer Person steigert, sondern nur soweit, als sie eine Erhöhung der auf kürzere oder längere Perioden entfallenden allgemeinen Vermögensmacht bewirkt«) a u Zwiedinecka (ve Schmollerově ročence roč. 33, 1909) nacházíme místa blízká nové teorii.

^{6a)} Viz o spise tom mou kritiku v letošním »Obzoru národohospodářském« a tamtéž i odpověď Dra. Engliše a mou repliku.

⁷⁾ Hand- und Lehrbuch der Staatswissenschaften, VIII. Band, 1. Teil.

⁸⁾ Tak i u nás prof. Horáček a prof. Koloušek.

⁹⁾ Schumpeter, Das Sozialprodukt und die Rechenpfennige (Archiv für Sozialwiss. u. Sozialpol., 44. sv., 3. sešit).

¹⁰⁾ Nejnověji Gustav Cassel praví ve své Theoretische Sozialökonomie, Lipsko 1919, str. 395: »Unter solchen Verhältnissen bleibt es zum

a při důležitosti, kterou má zodpovídání těchto základních problémů i pro řešení praktických otázek peněžních,¹¹⁾ nebude myslím zbytečno, jestliže se v dalším pokusíme objasnit si i zhodnotit oba směry oproti sobě stojící a pokusíme se pak na konec vyvodit vlastní své závěry. Započneme tedy s teorií kvantitativní!

B. Jádru kvantitativní teorie.

Nejdříve třeba arci dobře si ujasnit, v čem záleží jádro kvantitativní teorie. Toho je třeba tím více, ježto tu nacházíme často velmi různé formule. Tak označuje se na př. jménem kvantitativní teorie často pouhá empirická souvislost, že, když se množství peněz značně rozmnoží, kupní síla jednotky peněžní klesá, a současně uvádějí se pak tu i jiné příčiny na hodnotu peněz působící. V této všeobecné formulaci nelze, jak praví Liefmann,¹²⁾ proti teorii kvantitativní mnoho namítati, neboť její správnost byla až příliš často potvrzena zkušenostmi, které byly učiněny s papírovým hospodářstvím. Ale můžeme hned dodat, že nemůžeme tu vlastně mluvit o nějaké teorii, neboť teorii můžeme nazvati jen takovou hypotézu, která nám pomáhá všechny skutečnosti, týkající se určitého zjevu jednotně si vysvětliti a pochopiti. Tomu však není tam, kde k vysvětlení různých skutečností používá se vedle sebe různých principů. A přece proti tomu chybují často i nejznámější spisovatelé, jako na př. i sám J. St. Mill. On praví totiž napřed, že hodnota nebo kupní síla peněz závisí na poptávce a nabídce. Poptávka po penězích záleží ze všech statků, které se nabízejí ku prodeji, nabídku peněz naproti tomu tvoří všechny peníze, které lidé hodlají vydati, t. j. krátce řečeno, všechny v té které době v oběhu se nalézající peníze. Obojí, jak peníze, tak i statky, hledají se navzájem, aby byly navzájem vyměněny, ony jsou vzájemně mezi sebou poptávkou i nabídkou. Předpokládejme, že vše ostatní zůstane stejné, jen množství peněz se rozmnoží; tu patrně totéž množství peněz vymění se nyní za menší množství statků, hodnota peněz tedy klesne. Hodnota peněz závisí tedy — ceteris paribus, jmenovitě při stejné výrobnosti — na množství peněz. Leč v dalších svých vývodech není si již Mill důsledný. Ve svých výkladech o úvěru a jeho účincích na ceny vyvozuje totiž, že ceny statků nezávisíjí toliko na množství v oběhu se nalézajících peněz, nýbrž též na stavu úvěru. Neboť pomocí úvěru lze kupovati též penězi, kterých kupec nemá, jichž příjem však v budoucnosti očekává nebo i

mindestens noch eine offene Frage, welcher Geltungsbereich der Quantitätstheorie zukommt.

¹¹⁾ Schumpeter praví dokonce (tamtéž, str. 628), že »právě v oboru politiky měnné nemá smyslu, přistupovati k praktickým problémům dříve, než jsme si vyjasnili základní otázky peněz se týkající a odstranili tíživý vliv zásadních rozporů. Více než kde jinde může a má zde praxe spočívatí na theoretickém vědění.«

¹²⁾ Geld und Gold, str. 48.

toliko předstírá, a tu pak ten, jenž pomocí úvěru kupuje zboží, přispívá stejně ku zvýšení cen, jako kdyby své nákupy prováděl ve stejném obnosu hotovými penězi. Podobnou nedůslednost ve výkladu příčin, určujících hodnotu peněz nacházíme i u některých nových spisovatelů. Tak na př. Mises¹³⁾ uvádí jako příčiny všeobecného zdražení dvě okolnosti: Jednak uvádí tu jako příčinu zvětšení výroby peněz a oběžných prostředků a přidává se tedy v té příčině k theorii kvantitativní, jednak však vedle toho zdá se mu všeobecné zdražení býti též následkem jistých zvláštností nepřímé směny, že zde totiž může kupec platiti i vyšší cenu, než převyšuje jeho odhad, jestliže se jen může nadíti, že sám docílí též vyšších peněžních cen. Podobně i příčiny neobyčejného stoupaní cen za války hledají mnozí autoři¹⁴⁾ vedle zvýšeného výdeje bankovek a zmenšené výrobnosti statků ještě v celé řadě nejrůznějších činitelů. A přece je jasno, když jednou uznáme za daného stavu výroby množství peněžních oběživ za směrodatné pro výši hladiny cen, že pak i ostatní činitelé mohou na tuto výši míti toliko potud vliv, pokud mají za následek zvětšení neb zmenšení oněch oběživ.

To učí skutečně důsledná theorie kvantitativní. Ona stanoví, že *ceteris paribus* je mezi množstvím peněz (oběživ) a mezi hladinou (průměrnou výší) cen pevný vztah, a to tak, že nejen po každém rozmnožení (nebo zmenšení) peněz (oběživ) nastává zvýšení (snížení) cen, nýbrž že i naopak každé zvýšení (nebo snížení) všeobecné hladiny cen má příčinu na straně peněz (oběživ). Tento vztah má svou příčinu v tom, že peníze mají samy o sobě určení své v tom, sloužiti ku vzájemné výměně statků.¹⁵⁾ Ony tudíž — ať je jich větší neb menší množství — nebudou ležeti nečinně, nýbrž čím více jich je, tím více jich se nabízí výměnou za stejné množství zboží, tím vyšší jsou ceny a naopak.

Vztah tento vyjadřuje se též algebraicky t. zv. rovnicí směň (The Equation of Exchange).¹⁶⁾ Základem této rovnice je právě souvislost nahoře uvedená mezi množstvím peněz během určité doby vydaných (strana peněžní) a mezi množstvím statků za ně koupe-

¹³⁾ Die allgemeine Teuerung im Lichte der theoretischen Nationalökonomie (Archiv für Soz.-wiss. u. Soz.-pol. 37. sv.)

¹⁴⁾ Tak na př. Eulenburg (Die Bewegung de Warenpreise während des Krieges, Weltwirtschaftliches Archiv VI.), Walter Federn (Krieg und Geldlehre v »Der Oesterreichische Volkswirt«, roč. 9. a 10., F. Žížek (Theoretische Bemerkungen zur gegenw. Teuerungs- und Approv.-Frage in Oesterreich, Zeitschr. f. Volks, Soz.-pol. u. Verw., sv. 24).

¹⁵⁾ Kvantitativní theorie peněz zakládá se konec konců na základní zvláštnosti, která ze všech statků přísluší toliko penězům — totiž na skutečnosti, že peníze nejsou způsobilé, ukojiti nějaké potřeby lidské, nýbrž skýtají toliko moc, kupovati statky, které mají tuto způsobilost, ukojiti potřeby. (Fisher l. c., II. Kap.)

¹⁶⁾ Tato rovnice tvoří základ dříve zmíněné knihy Fisherovy »The purchasing Power of Money«. Před ním vyvodil ji již, jak Fisher uvádí, Simon Newcomb ve svých Principles of Political Economy New York 1885.

ných (strana zboží, statků). Jenže arci jednotlivé peníze nevydávají se během roku toliko jedinkrát, nýbrž prodavač je vydává zase za statky jiné atd., ony zkrátka konají větší nebo menší oběh. Jestliže množství obrátů, které peníze během roku průměrně udělají, označíme co V (velocity) a množství peněz co M (money), tu patrně množství peněz během roku vydaných (levá strana rovnice) rovná se $M V$. Obrátíme-li se ku pravé straně rovnice (straně zboží, statků), tu máme zde činiti s cenami i množstvími směněných statků. Jestliže průměrná cena nějakého statku (na př. chleba) označí se p a koupené množství jeho t , jestliže podobně průměrnou cenu jiného statku (na př. uhlí) označíme co p' a celkové množství směněné v tom roce co t' atd., pak pravá strana rovnice bude se rovnati součtu násobků ve způsobu $p t$ — což můžeme zkráceně označiti jako $E p T$. Rovnici směn můžeme tedy psáti: $M V = E p T$.

Z této rovnice lze pak, jak ukazuje Fisher, vyvoditi různé důsledky. Nás zajímá tu především důsledek ten, že když V a T zůstanou nezměněny, kdežto M se v nějakém poměru změní, změní se peněžní strana rovnice v témž poměru, a jí odpovídající strana statků musí se tedy rovněž v témž poměru změnit. Tudíž se změní buď všechna p v témž poměru, nebo se některá p změní v poměru silnějším a jiná v poměru slabším, a to v míře dostatečné, aby se navzájem vyrovnala a tentýž průměr dala. Každé rozmnožení množství peněz má tedy za následek, že zvýší se hladina cen nebo-li zmenší hodnota peněz, a naopak.

To je vlastní jádro theorie kvantitativní, které nacházíme již u Hume-a¹⁷⁾ i u Ricarda a které je společně všem variantám theorie této. Ono bývá obyčejně základem dějin cenových, ono bývá též podkladem návrhů, týkajících se politiky měnné.¹⁸⁾

V jednotlivostech arci se jednotlivé varianty značně od sebe liší. Tak především již v otázce, co vše máme k penězům (oběživům) počítat. Vždyť, jak víme, směny statků nedějí se jen pomocí peněz kovových, nýbrž také pomocí různých úvěrových listin, jimiž osoba, mající konati nějaký plat poukazuje třetí osobu, listin, jimiž osoba, mající konati nějaký plat, poukazuje třetí osobu, stojící k ní v poměru dlužnickém, k zaplacení (směnka) nebo pouhľadávky (check), nebo již stát nebo úvěrní ústav zavazuje se k zaplacení jisté okrouhlé sumy každému majiteli této listiny (bankovka) a j. v.; v případech těchto nedochází namnoze ani později k zaplacení kovovými penězi, ježto se buď tyto úvěrní listiny (bankovky) k vyplacení nepředkládají, nýbrž kolují od osoby k osobě stejně jako peníze kovové, nebo se vzájemné závazky a po-

¹⁷⁾ I Hume měl své předchůdce. O tom viz Marx, *Das Kapital* I, 3. vyd., str. 96, a Wicksell, *Geldzins und Güterpreise*, str. 34.

¹⁸⁾ I snahy bimetalistické, které měly svého času velkou důležitost, měly své odůvodnění v theorii kvantitativní, směřující k rozšíření a stabilisování kovového základu měny.

hledávky z těchto listin navzájem vyrovnávají (řízení girové, clearing). Při tom tyto způsoby »bezpeněžního« placení postupem doby nabývají stále většího rozšíření. Co máme tu tedy vše počítat k penězům (oběživům)? Původně (u Ricarda, Milly) počítány k penězům jen peníze kovové (mince) a »vlastní« papírové peníze to jsou ony, které jsou nesměnitelné oproti jiným penězům a mají nucený kurs, naproti tomu ostatní papírové peníze (směnitelné), jakož i ostatní způsoby vyrovnání počítány k náhražkům, surrogátům peněžním. Mezi oněmi i těmito je, jak rozvádí tu Wagner¹⁹⁾, důležitý principiální rozdíl právní i hospodářský. Právní: Ony musí od každého příslušníka státu býti k zaplacení dluhu přijaty (nucený kurs), tyto mohou býti i odmítnuty. Hospodářský: U oněch (peněz kovových i vlastních peněz papírových) děje se rozmnožení jich neodvisle od potřeby obchodu po oběžných prostředcích a tudíž vede ku zvýšení cen a snížení hodnoty peněžní; naproti tomu bankovky (směnitelné) jsou vydávány jen dle potřeby obchodu a zůstávají v oběhu jen potud, pokud jich národní hospodářství potřebuje, takže nejsou příčinou změn na trhu zboží atd., nýbrž spíše následkem jich.²⁰⁾

Ovšem dalo by se proti tomuto rozlišení namítnouti, že rozdílné účinky bankovek směnitelných i nesměnitelných jsou způsobovány toliko různým množstvím a způsobem jich výdeje, že však logicky mezi účinky bankovek na ceny před prohlášením jich směnitelnosti a po něm nemůže býti rozdílu. Proto po stránce logic. byla t. zv. *theorie currencyová* (lord Overstone a jeho přívrženci, mezi nimi sir Robert Peel) v právu, jestliže k penězům, oběživům (currency) počítala vedle peněz kovových a nesměnitelných bankovek i bankovky směnitelné (za kov) a připouštěla i u těchto možnost účinků na hodnotu peněz. Ale v nepravu byla již — i ve smyslu kvantitativní theorie samé — dále, když předpokládala, že každý další výdej bankovek, nehledě snad k většímu množství směn a

¹⁹⁾ Die Geld- und Credittheorie der Peel'schen Bankacte, Vídeň 1862.

²⁰⁾ Tak i dle Ricarda (The high price of bullion a proof of the depreciation of bank notes, London 1809) nemůže banka jedné země vydati více bankovek směnitelných, než jich potřebuje obchod nebo než by peněz obíhalo, kdyby banky vůbec nebylo. Kdyby totiž banka se pokusila, toto množství překročiti, tu by arci peníze v této zemi klesly ve své hodnotě, ale následkem toho by bankovky přebytečné byly směněny za kov a tento by byl výhodně nyní vyvezen do jiných zemí, kde hodnota jeho dočasně je větší. — Jinak arci, kdyby všechny země evropské ve vzájemném srozumění vydaly vedle kovového svého oběhu peníze papírové (směnitelné); tu by arci mohly se tyto bankovky udržeti v oběhu a mohly míti též vliv na výši cen (jak výslovně uvádí Ricardo ve své replice oproti Bosanquetovi, na něj upozorňuje Wicksell l. c. str. 73). — Ale nehledě k této zajisté jen pomyslné výjimce Ricardo přece jen ve svých vývodech všude staví bankovky směnitelné oproti vlastním papírovým penězům, i můžeme jej tedy přece, jako činí Wagner, uvést nahoře s Millem protivou k pozdější škole currencyové.

větší potřebě obchodů, vede ku zvýšení cen a snížení hodnoty peněz, a žádala tudíž, aby byl paralysován co do účinků těchto tím, že se stejné množství kovových peněz vezme z oběhu (princip Peelovy akty). V nepravu byla též, jestliže vedla přesnou demarkační linii mezi bankovkami směnitelnými na jedné straně a mezi směnkami, poukázkami, checky a pod. na druhé straně, počítajíc ony spolu s penězi kovovými a bankovkami nesměnitelnými k peněžům, oběživům (currency), tyto však toliko k náhražkám peněz, ježto ony nejsou mírou směnných hodnot a předmětem smluv.²¹⁾

Oproti tomu lze zajisté uvést, že totéž co o těchto »náhražcích« platí i o směnitelných bankovkách (jde tu dle Knappovy terminologie o rozdíl mezi penězi definitivními a provisorními)²²⁾ a že na druhé straně hlavní úkol peněz t. j. prostředkovatí při směně statků (»obecné měnidlo«) mohou vedle peněz kovových a bankovek vykonávat i tyto »náhražky«. Jelikož pak ony v dalším vývoji nabývají vždy větší důležitosti, je jen pochopitelné, jestliže další a nejdůležitější varianta theorie kvantitativní — Fisherova — přihlíží aspoň k nejdůležitějším z nich, totiž k platům, konaným pomocí checků a na nich založeného vyrovnávacího řízení (gírového a clearingového). Checky samy arci Fisher k oběživům nepočítá. Chcky jsou dle něho toliko průkazným prostředkem pro převod bankovních deposit, nejsou však samy platidly. Těmi jsou však bankovní depisita, jež representují. Vždyť majitelé jich chovají je právě proto, aby konali pomocí nich platy. Ona při tom nemění svého místa, zůstávajíce stále u banky; přes to obíhají (cirkulují), ježto právo k nim checky přechází z jedné osoby na druhou. Podle toho, jak rychle se to děje, můžeme i zde zase mluvit o rychlosti oběhu. Vedle peněz kovových a bankovek jsou tato bankovní deposita podrobená checkovému řízení dle Fishera z praktického stanoviska jedinými oběživými. Ano, jak praví Fisher ze svého amerického stanoviska, vykonávají nyní oběh dokonce ve vyšší míře než peníze (k nimž počítá Fisher toliko peníze kovové a bankovky, ježto při směnách musí býti všeobecně přijímány, kdežto check se přijímá toliko speciálně t. j. toliko se souhlasem příjemce). Vzhledem k tomu třeba dle Fishera dříve uvedenou rovnici směň přiměřeně doplnit. Jestliže označíme celkové množství bankovních deposit, sloužících za podklad výdeje checků (subject to check) M' a V' rychlost jich oběhu (t. j. počet případů, kolikrát se tato deposita za rok obrátí), tu platy tímto

²¹⁾ Podrobné líčení i kritiku currencyové theorie viz zvláště u Wagnera, Die Geld- und Credittheorie der Peel'schen Bankacte, Vídeň 1862.

²²⁾ Platí-li se penězi definitivními, je tím obchod úplně ukončen, jak pro vydavatele tak pro příjemce a i pro emittenta peněz (stát nebo banku). Při penězích provisorních nemůže sice příjemce též ničeho žádati na vydavateli, má však právo žádati směnění peněz těch za definitivní na emittentu. Viz můj článek: Knappova theorie peněžní v Obzoru národohosp., 1910.

způsobem během roku vykonané rovnají se $M' V'$ a rovnice ona zní nyní: $M V + M' V' = P T$.

Fisher, jak nahoře uvedeno, toliko z praktického stanoviska počítal k oběživům jen peníze a bankovní deposita podrobená checkovému řízení, pojmově by však patrně nečinil ani sám námitku proti tomu, aby tu byly zahrnuty i jiné »náhražky« peněžní. Logicky je tedy zase Schumpeter²³⁾ docela v právu, jestliže ve množství peněz (Geldmenge) počítá též úvěrové prostředky a pohledávky všeho druhu, pokud zastávají skutečně úlohu peněz; neboť jak praví dále, neliší se tyto úvěrové prostředky — pohledávky všeho druhu — pokud skutečně, i když ne nutně všeobecně obíhají, od bankovek a checkových pohledávek, lež nepodstatnou okolností, že nejsou zpravidla vystavovány pravidelnou instancí tvoření peněz, totiž světem bankovním. Jestliže se tedy směnka diskontuje a jestliže si ji diskontující banka ponechá v portefeuilleu anebo také rediskontuje, tu nelze ji počítati ve množství peněz, nýbrž ona je naopak výrazem poptávky po penězích. Jestliže však jde za účelem placení z ruky do ruky, jako tomu bylo před sto lety v některých krajích Anglie, pak má účinky jako peníze a musí býti počítána ku množství peněz. Pokladniční poukázky bank patří sem též, rovněž kupony.

Ale Schumpeter jde ještě dále a mluví o rozmnožení množství peněz dokonce i v t a k o v ý c h p ř í p a d e c h, k d e k u p e c neplatí ani penězi, ani checky, nýbrž prostě z ů s t a n e kupní cenu po nějakou dobu dlužen. »Jestliže někdo koupí zboží na tříměsíční lhůtu, aniž se vystaví směnka nebo vytvoří nějaká jiná úvěrní listina, tu činí něco, co zásadně působí zrovna tak, jako by platil hned zlatými mincemi.« Jsou tu sice jisté rozdíly, avšak nepodstatného rázu, »hospodářsky jde tu přece o placení a rozmnožení množství peněz pro tempore. Neboť děje se tu něco, co by, nebýt oné pohledávky knihovní, vyžadovalo přírůstek jiných peněz. Kdyby místo vytvoření knihovní pohledávky volena byla jiná cesta, že by totiž kupec si dal poskytnouti od banky úvěr a na základě jeho platil checkem, tu by všichni, kdož uznávají pohledávky bankovní jako peníze, museli mluvit o rozmnožení množství peněz. V našem případě docílí se téhož výsledku — proč tedy nepoužití téhož způsobu nazírání?« Arci nezastírá si Schumpeter, že při tomto pojetí množství peněz přestává býti onou určitou, lehce zjištělnou veličinou, kterou je, jestliže ji učiníme na př. rovnou množství: peněz kovových + peněz papírových + bankovek. Také vidí, že okolnost, že »peníze« dle jeho pojetí stále se znova tvoří i zase mizejí, odnímá arci kvantitativní theorie její ostře ohraničený základ a že tím theorie ta ztrácí mnoho na obsahu i upotřebitelnosti. Přes to má toto široké pojetí množství

²³⁾ »Das Sozialprodukt und die Rechenpfennige. Glossen und Beiträge zur Geldtheorie von heute« (Archiv für Soz.-wiss. u. Soz.-pol., 44. svazek, sešit 3.).

peněz z pádných důvodů za nezbytně nutné. Ono jediné odpovídá dle něho skutečností a umožňuje nám utvořit si věrný obraz skutečnosti. Každé jiné pojetí zkresluje podstatu věci, ježto vede hranice tam, kde hospodářské dění žádných nezná, a zatarasuje si právníckými i technickými vedlejšími věcmi a historickými nahodilostmi rozhled. — Leč Schumpeter jde tu při svém extensivním výkladu množství peněz nepochybně příliš daleko a přivádí tak vlastně celou teorii kvantitativní ad absurdum. Vždyť pro teorii kvantitativní je charakteristickým — a tím liší se od novějších teorií peněžních, kladoucích hlavní důraz na peněžní d ů c h o d y —, že dle ní hodnota peněz je především závislou na množství peněz (o b ě ž i v), t. j. všech předmětů sloužících k nepřímé výměně statků. Ale nechť vymezíme pojem peněz sebe širě a zahrneme v něj dle Fishera i bankovní depozita podrobená checkovému řízení, přece patrně musí tu vždy jít o zvláštní předměty sloužící tomuto účelu. K případům takovým, kde se závazky vyrovnávají bez takových zvláštních oběživ, musí arci teorie kvantitativní též přihlížet a s nimi se vypořádati — o tom bude ještě promluveno —, ale nelze nikterak v takových případech ona oběživa prostě fingovat. Proto jestliže Schumpeter došel ku přesvědčení, že nelze dosavadním způsobem skutečnosti peněžní dodatečně vysvětliti, pak měl se teorie kvantitativní výslovně zřici;²⁴⁾ nepřijatelné je však, chtít ji smířiti s nimi tím, že se interpretuje způsobem násilným, odporujícím samé její podstatě.

Totéž platí i o dalším způsobu, jak interpretuje Schumpeter ono »množství peněz« v teorii kvantitativní. Podle všech variant teorie kvantitativní má na hodnotu peněz účinek jen ono množství peněz, které je v oběhu; peníze, které jsou thesaurovány, neúčinkují na ni stejně, jakoby neexistovaly. Ale Schumpeter jde tu dále.²⁵⁾

²⁴⁾ Schumpeter praví sice, že nechce ani teorii kvantitativní hájit. A v dalším praví: »Wollte man also, ausgehend von der alten Einfachheit jener Geldmenge, mit der die meisten Quantitätstheoretiker operieren, und den daraufhin so prompt verkündeten Resultaten, sagen, daß unsere Ausführungen eine Widerlegung der Quantitätstheorie bedeuten, so wäre meinerseits nichts dagegen einzuwenden, wenn nicht dogmenhistorische Loyalität gebieten würde, den Wahrheitsgehalt und den praktischen Wert zu betonen, der ihr trotzdem erhalten bleibt«. Ale tenor jeho vývodů je přece smířiti teorii kvantitativní s novějšími názory a vinterpretovat je do ní. Oproti tomu lze říci: Vaše řeč budiž: ano, nebo ne! Lze býti buď pro teorii kvantitativní, nebo proti ní. Nelze však interpretovat ji způsobem odporujícím její podstatě.

²⁵⁾ Předchůdcem jeho je tu do jisté míry Ad. Wagner (Sozialökonomische Theorie des Geldes und Geldwesens, 1909) se svým rozlišováním peněz spotřebitelů, Konsumentengeld (t. j. peníze, které slouží ku sprostředkování nákupů a platů »spotřebitelů«, které provádějí v penězích) a peněz výrobců, Produzentengeld (t. j. peníze, kterých se v kruzích výrobců nebo světa obchodního používá jako peněžního kapitálu nebo kapitálu v peněžní formě k provedení výrobního procesu a k vedení obchodů). Toto rozlišování pokládá Wagner pro porozumění, poznání a vysvětlení příslušných zjevů za základní. Vykonávají oba druhy peněz hospodářsky různé úkoly.

Pravit, že pro základní souvislost peněžní není důležitým celé obíhající množství peněz, nýbrž toliko ona část jeho, která je v jednékaždé periodě hospodářské vydávána výrobcí na trhu výrobních prostředků, zde je nabývána dodavateli výrobních prostředků a přechází pak na trh konsumních statků. Jen tato částka vchází v peněžní důchody a jen ona spolu s množstvím spotřebních statků na druhé straně účinkuje na hodnotu peněz. Vyloučiti třeba tu tedy obnosy, které obíhají na trzích zdrojů důchodových, na trhu pozemkovém, hypotečním, cenných papírů atd. Ony neúčinkují přímo na kupní sílu. Arci je si Schumpeter zase dobře vědom, že v těchto třech sférách, v něž se celkové množství peněz rozděluje, totiž ve sféře oběhu, ve sféře hortů a rezerv a ve sféře kapitálové jednotlivé částky proudí stále sem a tam a že tím o n o množství peněz, na němž záleží, totiž peněz působících ve sféře oběhu, ztrácí poslední zbytek snadné statistické zjistitelnosti (třebas ani v nejmenším i pojmovou jasnost), kterou ji Schumpetrovo pojetí celkového množství peněz ještě snad nechalo. Nicméně má i tu zase Schumpeter za to, že jediné o t o m t o množství peněz platí ona základní myšlenka theorie kupní síly, která je Schumpetrovi i kvantitativní theorii společnou. — Leč i tu možno způsob, jak Schumpeter chce interpretovat theorii kvantitativní, prohlásiti za násilný. Kvantitativní theorie při svém vyvozování hodnoty peněz staví oproti sobě na jedné straně celkové množství směnovaných statků, na druhé straně celkové množství peněz v oběhu se nalézajících. Jednotlivé druhy peněz (spotřebitelských, vyrábětelských a pod.) nerozeznává a nemůže též rozeznávat, ježto není tu žádných objektivních rozdílů mezi těmito druhy peněz. Mohou býti sice různé způsoby, jak se peněz vynaloží, ale tu jde patrně o subjektivní rozhodnutí majitelů jich a to je v souvislosti s hospodářskými poměry jich, jmenovitě důchody. Tím, že je bereme v úvahu, opouštíme již theorii kvantitativní a ocitáme se v myšlenkovém kruhu theorie o vztahu mezi důchody a hodnotou peněz. Theorii kvantitativní toto rozlišování rozhodně neodpovídá.

Podobně jako pojem množství peněz (M) během doby doznal značných změn, tak změnil se i význam přiřkládaný druhé veličině na levé straně rovnice směn, t. j. t. z v. r y c h l o s t i o b ě h u (V). Původně rozuměl se jí počet případů, kolikrát peníze během roku změnily majitele. Sismondi pravil: »Obnos oběživ ve státu musí se rovnati obnosu platů, které se během určité doby konají, dělené po-

Peníze spotřebitelské jsou vázány soukromými úkoi potřeb, které musí umožniti a k nimž jsou používány. Jestliže jsou jednou na ně vydány, nevrátí se samy od sebe, nýbrž musí býti nahrazeny jinými novými příjmy peněžními. Naproti tomu peníze výrobců jsou kapitál a mohou jako takový býti použity k libovolným účelům, z nichž pak samy od sebe při prodeji výrobků se vrací zase k výrobcí. Leč o tomto rozlišování platí totiž, co řečeno nahoře.

čtem případů, jak často ona oběživa mezitím změní své majitele.«²⁶⁾ Ale ovšem, čím více byly platy konány také pomocí různých úvěrových listin (bankovek a pod.) a čím více se rozšiřovaly nové platební metody a zařízení (girové, clearingové a pod.), vyznamenávající se tím, že tu peníze neobíhají, t. j. nepřecházejí z jednoho majitele na druhého, nýbrž přechází tu jen právo s nimi disponovat, tím méně bylo možno vystačiti s tímto pojmem. Proto na místo »rychlosti oběhu peněz« dosazen nyní širší pojem, »intensita využitkování peněz« (Helfferich), nebo také »výkonost peněz«,²⁷⁾ pojem, jenž zahrnuje v sobě vedle oné dřívější rychlosti oběhu peněz také úspory na penězích, vznikající jednak tím, že se platy konají též různými úvěrovými listinami, jednak tím, že na základě zvláštních, na úvěru založených platebních zařízení (girového, clearingového a pod.) při malé hotovosti peněžní vyrovnávají se velké peněžní pohledávky. Jestliže se tímto způsobem obsah pojmu »rychlosti oběhu peněz« proti svému původnímu obsahu značně rozšířil, tedy na druhé straně zužoval se zase ve stejném poměru, v jakém se rozšiřoval obsah pojmu množství peněz. Celkové množství směn konaných v určité době rovná se násobku z »množství peněz« a z »rychlosti oběhu« (nebo správněji, z »výkonosti peněz«). Co počítáme ku »množství peněz« a co ku »rychlosti oběhu« nebo »výkonosti peněz«, závisí do jisté míry na naší libovůli. Ale ovšem čím širěji pojmete násobenec (»množství peněz«), tím užší bude násobitel (»rychlost oběhu« nebo »výkonost peněz«).

Ale i na pravé straně rovnice směn v e l i č i n a T, t. j. m n o ž s t v í s m ě ň o v a n ý c h s t a t k ů (volume of trade), během doby doznala změn. Původní představa byla, že celkové množství všech statků musí se rovnati celkovému obnosu peněz v zemi se nalézajících (Davanzati) a představa ta znázorňována vahami, kde na jedné misce jsou statky, na druhé peníze (Locke).²⁸⁾ Ale brzo seznáno arci, že z celkového množství statků během určité doby jenom část se převádí a směňuje za peníze, i dosazeno tudíž v rovnici oné na místo všech statků toliko celkové množství statků v určité době směňovaných. Při tom ke statkům těm počítají se všechny druhy statků, tedy nejen statky spotřební, nýbrž i pozemky, budovy, cenné papíry atd., pokud jsou v té které době směňovány, ano přihlíží se tu i ke platům jednostranným. Na tomto stanovisku stojí dosud velká většina kvantitativních theoretiků, na př. Fisher²⁹⁾ a Helfferich.³⁰⁾

²⁶⁾ Podobně praví Mill v III. kn., kap. VIII, § 3. svých Principles: Jestliže každý peníz přejde průměrně desetkrát z jednoho majitele na druhého, kdežto se prodá statků v hodnotě 1 milionu lib. šterl., tu je jasno, že peníze, jichž je potřebí, aby sprostředkovaly oběh těchto statků, činí 100.000 lib. šterl.

²⁷⁾ Efficiency of money považuje ji Mill za účelnější výraz.

²⁸⁾ Viz Helfferich, Das Geld, 1. vyd., str. 423.

²⁹⁾ Viz na př. X. kap., § 5. a 6., jeho díla.

³⁰⁾ Viz l. c. str. 428. a násl.

Schumpeter zase se odchyluje, neboť jeho »sociální výnos« (Sozialprodukt), stojící oproti množství peněz, sestává jen ze statků spotřebních. Ale arci bylo již řečeno, že Schumpeter vlastně již nestojí na půdě kvantitativní theorie a že násilně něco v ni vkládá, co jí odporuje. Vždyť, jak již víme, při theorii kvantitativní je rozhodným pro hodnotu peněz množství oběživ, a známe též odůvodnění její (že totiž oběživa ta slouží toliko ku vzájemné výměně statků). Schumpeter odůvodňuje »svou« rovnici jinak. On vychází totiž ze základního koloběhu hospodářského, dle něhož to, co se v určité době na prostředcích výrobních v národohospodářský proces vkládá, musí se rovnati tomu, co z něho na druhé straně v podobě spotřebních statků vychází, a obé zase při peněžním hospodářství musí býti identické se součtem všech peněžních důchodů. To je vlastně myšlenkový pochod odpovídající ne theorii kvantitativní, nýbrž theorii vycházející z peněžních důchodů, o níž bude mluveno později. Vztah ku množství oběživ v něm ještě nenacházíme. Ten nachází však Schumpeter v tom, že celkový důchod rovná se násobku z množství peněz a výkonnosti peněz; tím je dle Schumpetra zároveň dokázáno, jak málo nového říkají ti, kdož onen pojem (důchodu peněžního) kladou na místo tohoto (množství peněz).³¹⁾ A přece podle toho, jak Schumpeter sám pojem množství peněz definuje, nelze tento již považovati za samostatně určující příčinu (jako u theorie kvantitativní), nýbrž spíše za následek.

Jestliže jednotlivé veličiny v naší rovnici směn, jak jsme viděli, během doby prodělaly značné proměny, tedy změnily se značně i názory o jejich vzájemném vztahu. Především již po stránce kvantitativní. Původně pojímán vztah ten přesně mathematicky: ve stejném poměru, v jakém stoupne množství peněz (oběživ), stoupají i ceny statků a ve stejném poměru klesá i hodnota peněz. Tento názor implicitě je obsažen ve vývodech Ricardových,³²⁾ výslovně jej uvádí a zdůvodňuje Mill. Právě, že kdyby se celkové množství peněz zdvojnásobilo, zvýšily by se i ceny na dvojnásobnou výši — kdyby se však ono množství zvýšilo jen o čtvrtinu, zvýšily by se i ceny toliko o čtvrtinu. Tato vlastnost je prý toliko penězům vlastní. Neboť na rozdíl od jiných statků, u nichž obnos, který lidé jsou ochotni za ně vydati, podle snadnosti nebo těžkosti dosíci jich, velmi nestejnou měrou se mění, poptávka po penězích záleží ve všech stacích, které lidé chtějí prodati, a jediná hranice pro ni je dána tím, že nemají ničeho, co by mohli ještě nabídnouti.

³¹⁾ V poznámce praví dále: »Kdo při problému peněžní hodnoty nahrazuje moment množství peněz momentem celkového důchodu, vyslovil z pravidla toliko ve vši nevinnosti základní myšlenku kvantitativní theorie, kterou, jak se domnívá, tím překonal, toliko jinými slovy.«

³²⁾ Na př. v kap. XIII. jeho Principles, kde praví, kdyby množství zlata používaného na trhu pro obchodní účely činilo 10.000 uncí a spotřeba v průmyslu činila by ročně 2.000 uncí, tu mohla by hodnota jeho tím, že by odpadla roční výroba, býti zvýšena o čtvrtinu, nebo o 25%.

Ježto se tedy celkové množství statků vymění za celkové množství peněz, které se na trhu vydají, prodají se ony za více nebo méně peněz podle toho, zda se jich více nebo méně na trh dodá. Ale právě proti této formulaci zvedl na největší odpor a mnozí spisovatelé, ač jinak stojí na půdě kvantitativní teorie, takovou přísnou závislost zamítají.³³⁾ Spiethoff praví dokonce, že domněnka, že by celkové stoupnutí cen mohlo býti vůbec úměrné celkovému rozmnožení peněz (t. j. na př. 10% rozmnožení peněz odpovídá 10% stoupnutí cen), zakládá se přímo na chybě v myšlení. A tato chyba má dle něho příčinu svou ve falešném pojmání mechanismu příčinného, který tu působí. Musíme tedy přihlédnouti i k vývoji názorů o příčinném mechanismu, jenž tu působí.

Ricardo si ještě tímto mechanismem hlavy nelámá. On bez dalšího odůvodnění předpokládal, že každé zvětšení množství peněz má za následek snížení hodnoty jich ve stejném poměru; tanula mu při tom asi na mysl představa, že celkové množství statků je směňováno za celkové množství peněz a že tudíž při větším množství peněz cena všech statků musí klesnout. Podrobněji zabývá se již mechanismem tím Mill v knize III., kap. VIII., § 2. svých Principles, kde sleduje účinky, jaké by mělo rozmnožení peněz, na př. tím, že by přibyl na některé místo cizozemec s pokladem zlata a stříbra. Jestliže počne z něho vydávati, zvýší tím nabídku peněz a právě tím i poptávku po statcích. Tím zvýší se i ceny jednotlivých statků. Těmito zvýšenými cenami dostane se nyní více peněz do rukou prodávaců těchto statků, a tito, ať jsou to již dělníci nebo obchodníci, budou moci vydávati více peněz, a tím zvýší se poptávka po všech statcích, které jsou zvyklí kupovat; i u těchto budou tedy stoupati ceny, až se toto stoupaní rozšíří na všechny. Konečný následek bude, nepřihlížíme-li k eventuelním přesunům v cenách, které by patrně neplynuly z rozmnožení peněz, nýbrž z jiných okolností, a předpokládáme-li, že potřeby společnosti v celku zůstanou docela tytéž, vyšší peněžní hodnota nebo cena všech statků. Šlo by tu jen o zvýšení hodnot co do jich cenění v penězích...; nikdo nebyl by tím s to, aby kupoval více než před tím. Ceny by v určitém poměru stouply a hodnota peněz v témž poměru klesla. Oproti těmto vývodům Millovy namítá Spiethoff,³⁴⁾ že předpoklady jich jsou ne-realistické a celý důkaz obsahuje v sobě rozporny. Neboť kdyby potřeby společnosti zůstaly skutečně tytéž, pak by k výdeji nových

³³⁾ Tak na př. již Hume, Wagner (Die Geld- und Kredittheorie der Peel'schen Bankakte, str. 55 ff.) a Hertzka. Také u nás, jak již řečeno, vyslovuje se proti této formulaci Bráf a podobně i prof. Horáček, jenž v článku »Válka a Knappova theorie peněžní« v Obzoru národohospodářském, březen 1918, praví: »Jest zřejmo, že v této ostré, mathematické formě theorie tato neobstojí.«

³⁴⁾ Die Quantitätstheorie insbesondere in ihrer Verwertbarkeit als Haussetheorie ve »Festgaben für Ad. Wagner zur 70ten Wiederkehr seines Geburtstages«, Lipsko, 1905.

stati uschováno v pokladnách bank a nemohlo by působiti na ceny. peněz nebylo podnětu a muselo by tudíž přibylé množství peněz zů- Nelze si tedy představití působení zvýšeného množství peněz na ce- ny, při němž by potřeby a rovněž i výroba a spotřeba zůstaly ne- změněny, nýbrž změna těchto činitelů jest jednak nutným předpo- kladem, má-li se dostavití působnost zvýšeného množství peněz, jednak jest průvodním zjevem, jenž nerozlučně souvisí se stoupá- ním cen, projevujícím se nejprve parcielně. V té příčině nacházíme již dříve u Hume-a³⁵⁾) mnohem správnější a realističtější názvy, neboť dle něho následuje po rozmnožení peněz nejdříve změna relativních cen, všeobecný vzmach, větší výroba, větší spotřeba.

Důslednější — ano dle mého náhledu ze stanoviska kvantita- tivní theorie jedině důsledný — je výklad onoho příčinného mecha- nismu u Wicksella a u Helffericha. Oni oba vycházejí tu z výše kasovních hotovostí. Kdyby po každém kupu ihned násle- doval zase prodej vlastního zboží, mohlo by kupci dle Wicksella³⁶⁾) být zcela jedno, platí-li zboží, jež kupuje, o něco dráže, je-li si jen jist, že při prodeji vlastního zboží docílí též přiměřeně vyšší ceny. Ceny statků mohly by se tedy libovolně ustálit. Ve skutečnosti to- mu tak arci není, pro velkou většinu osob nahromadují se jejich koupě nebo peněžní výdaje na jedné straně, jejich prodeje na druhé straně v určitých dobách měsíčních, čtvrtletních nebo ročních: ka- ždý a především každý obchodník musí tedy míti u sebe ležeti, dle povahy svého obchodu, větší nebo menší obnos peněžní, svou kasu, aby z ní mohl zapravovati své výdaje, pokud nejsou kryty současnými příjmy. Výše této hotovosti řídí se podle výše cen, ale naopak určována je též výše cen těmito hotovostmi. Stoupnou-li na př. z nějakého důvodu ceny zboží — při stejné zásobě peněz (nebo zmen- ší-li se při stejných cenách tato), tu dosavadní kasovní hotovosti budou příliš malé a bude tedy jedenkaždý se snažiti, aby zvětšil svou pokladní hotovost. To může se státi toliko buď zmenšenou po- ptávkou po zboží a výkonech nebo zvýšenou (před časem nebo pod cenou se dějící) nabídkou vlastního zboží. Ovšem tento cíl jenotlivci sledovaný, zvětšiti svou hotovost, se v celku vzato nedosáhne, ježto celková zásoba peněz se nezměnila. Naproti tomu však způsobí zmenšená poptávka po zboží a zvýšená jeho nabídka postupné kle- sání cen, které se zastaví teprve tehdy, až se ceny vrátí ku své dří- vější hladině. Opak nastane, jestliže se množství peněz z tr- v a l e z v ě t š í (nebo jestliže ceny při nezměněné zásobě peněžní doznají náhodné zmenšení). Ne snad, že by ten, kdo má náhodou dvojnásobné množství peněz ve své pokladně, než jest jinak za po- dobných okolností obvyklo, nyní začal za zboží nabízetí dvojnásob- né ceny; pravděpodobně však provede nějaký nákup, který by byl jinak odložil na dobu pozdější, již nyní nebo nějaký prodej zboží, ke

³⁵⁾ V jeho »Political Discourses« (1752).

³⁶⁾ Geldzins und Güterpreise, str. 35. a násl.

kterému by byl jinak nucen, nyní odloží, zkrátka: následkem zvětšeného množství peněz vzroste poptávka po zboží a klesne jeho nabídka, což musí mít za následek postupné zvýšení všech cen zboží — až pokladní hotovosti v poměru k cenám zboží dosáhnou zase své normální výše.

Vývody Wicksellovy doplňuje do jisté míry Helfferich. On praví,³⁷⁾ že na př. při značném stoupenutí výroby zlata nebo při značném přílivu zlata z ciziny nové peníze neobjevují se bezprostředně na trhu zboží, nýbrž účinek jich projevuje se zpravidla nejdříve na jiném místě, totiž v hotovostech velkých bank a na peněžním trhu. Mezi těmito hotovostmi, ležícími u bank a mezi posuny cen zboží, mezd dělnických není patrně bezprostředního vztahu; ale arci je tu takový vztah v jiném směru, totiž v poměru k úrokové míře z krátkodobých úvěrů. Neboť obchodní zájem bank vyžaduje, aby žádné přebytečné hotové peníze neležely bezúročně ladem; jestliže tedy hotovost stoupne nad potřebnou výši, tu je v zájmu bank snížit úrokovou míru a tím vyvolat nové úvěrní nároky. Nejbližším účinkem změn v nabídce a potřebě peněz jest tedy patrně všeobecný posun úrokových sazeb z krátkodobého úvěru, zvláště z diskontu. Ten však má zase další účinky. Ti, kdož potřebují peněz, buď aby kupovali nebo aby konali platy, mohou si peníze opatřit dvojí cestou: buď tím, že jiné předměty prodají za peníze nebo tím, že použijí úvěru. Naopak mohou ti, kdož mají přebytečné peníze, tyto buď změnit za jiné předměty nebo rozpůjčiti na úrok. Čím nižší je úroková míra (nebo čím nepříznivější jsou ceny, jichž lze docílití prodejem zboží atd.), tím spíše ti, kdož potřebují peněz, dají přednost vypůjčce i zmenší se tedy prodej statků za tím účelem. Naopak ti, kdož mají přebytek peněz, nyní raději dají přednost směně za jiné statky i zvýší se tedy poptávka po statcích; také láká nízká úroková míra ke koupím na úvěr. Následek bude tedy — arci ne vždy a hned, neboť až do jistých mezí mohou posuny v nabídce peněz býti vyrovnány tím, že se zvýší nebo zeslabí intensita využití peněz — stoupenutí cen statků a tím nastane zase rovnováha mezi zásobou peněz a potřebou jich. Při tom je v povaze samé tohoto pochodu, že změny hodnoty peněz nepůsobí nikterak současně a stejnoměrně na všechny výměnné poměry mezi penězi a jinými předměty, nýbrž nejdříve ukáží se tam, kde síla odporu je nejmenší, a teprve postupně též dál a dále.

Způsob, jakým vykládá Wicksell (a Helfferich) příčinný mechanismus mezi množstvím peněz a cenami, nechává v sobě logických rozporů, jako výklad Millův. Ale arci tím, že Wicksell úmyslně vyhýbá se při své argumentaci odvolávat se na zvýšené koupě zboží a že počítá toliko s odkladem prodeje u prodavačů a s dřívější poptávkou kupců po zboží, které by koupili tak jak tak, obmezuje tento příčinný mechanismus, jak praví Spiethoff, zvláštním

³⁷⁾ Das Geld, 1. vyd., str. 502. a násl.

způsobem, a blíží se tím Millovi. Vskutku než by došlo k naznačenému vyrovnání se všech cen, a to tak, aby změna cen neměla již vedlejších účinků, musela by zpravidla léta uplynout.

Ale s výkladem tím nelze dle Spiethoffa souhlasit. Pokud se týče především účinků zvýšeného množství peněz na subjektivní směnnou hodnotu, nelze o nich zajisté pochybovat. Jen že účinky ty neříká se, jak mají za to kvantitativní theoretikové, toliko množství v oběhu se nalézajícím nebo konkrétním množstvím peněz, které má jednotlivec v okamžiku hotově ve svém držení, nýbrž spíše všeobecnou kupní silou, a to ne snad v poměru k potřebám přítomného okamžiku, nýbrž celého oddílu časového, jehož potřeby mají být uhrazeny koupní silou odpovídající tomuto období. U lidí hospodárných na hodnocení peněz nemají vliv toliko peněžní příjmy a potřeby přítomného nebo hned následujícího oddílu časového, nýbrž na ně působí též nepříznivé možnosti budoucí. Proto třeba říci, že rozmnožení peněz neúčinkuje na subjektivní směnnou hodnotu v té míře, v jaké příbylým množstvím peněz zvýší se hotovost této osoby, nýbrž jen potud, pokud způsobuje zvětšení všeobecné majetkové způsobilosti (Vermögensmacht), připadající na kratší nebo delší periody. V tom jest na jedné straně jisté omezení, ale na druhé straně též zvětšení účinků rozmnožení peněz, neboť jedna a táž nově příbylá částka může zvýšiti důchod velmi četných soukromých hospodářství, a to tím více, čím rychleji obíhá. Při tom velikost změny subjektivní hodnoty směnné je různá, podle toho, jak se rozmnožení peněz na jednotlivce rozdělí, je tím větší, čím více peníze ty přirostou malým důchodům, tím menší, čím více se jich dostane velkým důchodům.

Pokud se týče dalších účinků na objektivní směnnou hodnotu, třeba za pokročilých hospodářských poměrů rozeznávati hlavně dvě možnosti: buď množství peněz nově příbylé (ať již z vlastních dolů, nebo výdejem papírových peněz, nebo jako protihodnota za zboží dodané do ciziny, nebo jako kapitálová zápůjčka z ciziny) dostane se na trh kapitálový nebo použije se majitelem k nákupu zboží. Která z těchto obou možností nastane, to závisí především na tom, kterým třídám tyto nové peníze přirostou a jak ony s nimi naloží, to pak dále závisí jednak na rozdělení, jednak na hospodářském stavu (deprese nebo haussa) v době přírůstku peněz. V oné příčině lze říci, že část plynoucí na trh kapitálový bude tím menší, jednak čím méně z původního obnosu připadlo kapitalistům a podnikatelům a čím více dělníkům, jednak čím větší část z obnosů uspořenéhých těmito třídami přímo byla obrácena na reprodukční spotřebu, aniž by se byla dotkla trhu kapitálového. To zase závisí zvláště na všeobecné konjunktūře: v dobách vzruchu nedostane se trhu kapitálovému odtud žádného sesílení, neb jen nepatrného, při depressi však může být posílení značné.

V obou případech účinky jsou různé. Část plynoucí z rozmnožení peněz na trh kapitálový působí, napřed a odděleně ode všech dalších příčin, zdražení jen u části hospodářských statků, a to u těch, které poskytují čistý důchod rentový a jejichž nabytí skýtá neodvisle od spolupůsobení držitele výnosné uložení soukromého kapitálu. Jsou to především všechny druhy cenných papírů, ale též pozemky atd., a účinky ty rozšíří se i na cenu výrobních zařízení, pokud na ni, nehledě k jiným činitelům, účinkuje soutěž kapitálu hledajícího uložení. Přiměřeně k této tendenci způsobí naopak stoupající nahromadění volného kapitálu snížení odměny za půjčení kapitálu, a z toho plyne další tendence na snížení cen jiných statků potud, pokud snížení úroku kapitálového způsobuje zmenšení výrobních nákladů.

Oproti části plynoucí na trh kapitálový stojí druhá část, již se použije k nákupu zboží a která přechází v oběh. Předpokládáme-li nejprve, že ona je v rukou podnikatelů, kteří ji obdrželi za zboží, které musí zase dále vyrobit, tu oni objevují se na trhu zboží jako kupci nových množství přesahujících jejich dosavadní potřebu a rozmnožují tak počet poptávek po nabízeném zboží. Ale nejenom počet poptavačů vzroste, nýbrž i jejich hodnocení, ježto zvýšenou výrobou zvýší se jejich zisk a ten způsobuje, že oni hodnotí nyní peníze niž, suroviny, pracovní výkony atd., jichž potřebují k docilení zvýšených zisků, výše než dříve. Sledujeme-li pak toto nově přibylé množství peněz na jeho další cestě, když opustilo naše podnikatele, tu ono všude, pokud je novými a dalšími příjemci používáno k novým koupím zboží, způsobuje tytéž následky, t. j. snižuje subjektivní směnnou hodnotu peněz a zvyšuje počet poptavačů po zboží; zda však a v jakém stupni účinkuje též na objektivní hodnotu peněz, to závisí na tom, v jakém zvláštním stavu jsou jednotlivé druhy různých tříd zboží. Již z toho následuje, že o nějakém stejnoměrném, všeobecném působení nemůže býti řeči, to tím spíše, ježto podle toho, jak se peníze ty mezi jednotlivce rozdělí, také k jednotlivým kategoriím zboží obrátí se různá množství podle toho, jak velká je po nich poptávka u tříd nejvíce účastněných. Dokonce chybou v myšlení jest, má-li se za to, že by celkové stoupnutí cen mohlo býti úměrno celkovému rozmnožení peněz. Neboť vylíčený pochod rozmnožení poptavačů a stoupaní cen nutně má — než se vyrovnají ceny na vyšším stupni — za následek zvýšení výroby, a část přírůstku peněz je absorbována zvýšeným množstvím peněz, takže, právě zase podle myšlenkového pochodu striktní teorie kvantitativní, je úměrné zvýšení cen netoliko nepravděpodobné, nýbrž i zcela nemožné.

Jakkoli se Spiethoff ve zmíněné své práci vyslovuje proti kvantitativním theoretikům (rozuměj patrně »v užším slova smyslu«) a jakkoli poukazuje k četným obtížím a omezením, jimž kvan-

titivní theorie podléhá, přece sluší ho dle mého náhledu počítati ještě k přívržencům jejím. Vždyť i dle něho přes všechna omezení zůstává podstata kvantitativní theorie nedotčena, vychází-li se z předpokladu »za stejných jinak okolností«. Arci, jak praví dále, tento předpoklad ve skutečnosti nebyl asi ještě nikdy uskutečněn, tak jako nebude ani v budoucnosti uskutečněn. Ale »tyto obtíže nezmenšují konečně theoretický význam a správnost kvantitativní theorie«. Na druhé straně však přece jen Spiethoff tím, že při svém výkladu mechanismu, jímž působí rozmnožení peněz na ceny, nepokládá za rozhodující pokladní hotovosti jednotlivců, nýbrž kupní jich sílu, jakož i tím, že (na str. 264.) pojem peněz rozšiřuje nejen na všechny makavé, v oběhu se nalézající peněžní surrogáty, nýbrž i na všechny bankovní obchody nebo ujednání mezi dvěma kontrahenty, která nahrazují předání peněz, opouští již půdu důsledné theorie kvantitativní a přibližuje se k oněm teoriím, které vycházejí hlavně od peněžních důchodů a o nichž bude ještě zvlášť promluveno.

Nelze konečně úplně mlčením přejít vývody Fisherovy o této otázce, již proto ne, že jde tu o nejobšírnější výklad kvantitativní theorie z poslední doby. Ale na druhé straně možno tu přece býti pokud možno stručným, ježto vývody Fisherovy právě v této věci nevynikají logickou přesností. Logicky třeba zajisté přesně lišiti mezi oním zvýšením hladiny cen, které bývá následkem rozmnožení papírových, po případě i kovových peněz (inflaci), a mezi oním, kterým bývá provázen rozmach obchodní v dobách haussy. V prvním případě bývá zvýšení cenové hladiny trvalým, aspoň potud trvalým, pokud trvají příčiny jeho (ona inflace); v případě druhém arci po hausse dříve nebo později přijde baisse, zvýšení cen bývá vystřídáno poklesem. Se stoupaním cen v tomto případě ruku v ruce — aspoň až do jistého bodu — jde též stoupaní úrokové míry (zde tedy t. zv. cena peněz na peněžním trhu se zvýší, ač jinak hodnota — kupní síla — peněz poklesla), kdežto při inflaci »peníze« bývají hojně a úroková míra nízká. Oba tyto zcela různé pochody však Fisher ve svých výkladech směšuje.

Podle Fishera zvýší-li se množství peněz, tu konečným výsledkem je, že zvýší se ve stejném poměru též ceny. Ale to je jen konečný výsledek; než k němu dojde, nastává tu řada přechodných účinků. Především zvyšuje se při stoupajících cenách zisk obchodníků (výrobců); on zvyšuje se při tom tím více, ježto úroková míra, ač by měla vzhledem k větší výnosnosti obchodů značně stoupnout, zpočátku tak nestoupá. Tyto příznivé podmínky povzbuzují obchodníky k tomu, aby dalšími výpůjčkami, hlavně krátkodobými, rozšířili své obchody. Následek je zvýšení bankovních deposit a toto způsobuje další zvýšení cen. Účinky se opakují; úroková míra stoupá, ale ne tak, jak by to odpovídalo stoupajícím ce-

nám, zisky obchodní zvyšují se ještě více, poptávka po dalších výpůjčkách stoupá, banky zvýšením nominální úrokové míry dávají se svést k tomu, aby zvýšily svůj úvěr a tím zvyšuje se oběh deposit. Tak to jde stále dále, dokud úroková míra je nižší než odpovídá stoupání cen. Ale konečně úrok dosáhne této výše a převyší ji dokonce, a tu nastává pochod opačný. Podnikatelé, kteří počítali s tím, že budou moci zápůjčky obnoviti za starých podmínek, nemohou tak učiniti. Následkem toho jsou někteří nuceni zastaviti platy, tím vzbudí se nedůvěra a deponenti bank žádají o vrácení svých vkladů. Banky, které nemají dosti rezerv, musí omeziti své zápůjčky. Někteří podnikatelé, kteří musí míti oběživa, povolují i nejvyšší úroky, jiní upadají v konkurs. Nastává krise. Omezení deposit a zápůjček znamená zmenšení rychlosti oběhu peněz, a to způsobuje klesání cen. Zároveň by měla teď klesnouti úroková míra, ale stejně jak pomalu dříve stoupala, tak nyní též pomalu klesá. Tím se účinky opakují a sesilují, dokud úroková míra zůstává pozadu. Teprve když úrok klesl hlouběji, než odpovídá klesání cen, nastává nová rovnováha, třebaž za zvýšených cen.

Jak vidíme, hodí se vylíčení celého pochodu u Fishera spíše na druhý z případů dříve zmíněných, to jest na stoupání cen při periodických haussách obchodních. Ale ani na tento případ nepřiléhá. Především je již velmi pochybno, zda tyto občasně, periodické cykly mají vždy nebo musí míti příčinu svou ve zvýšeném množství peněz; k té věci se ještě později vrátíme. Ale dále nelze též souhlasiti s Fisherovým výkladem pohybu úrokové míry, jenž tvoří střed jeho theorie. Podle Fishera stoupají-li ceny, musí stoupati i úroková míra, ježto ten, kdo si peníze vypůjčuje, může se nadíti nejen obvyklého zisku, nýbrž i zisku plynoucího z toho, že předměty, které z výpůjčky zakoupí, v ceně stoupnou. Ale tento vztah ve skutečnosti neexistuje. Vždyť stoupání cen nedá se zpravidla s jistotou předvídat, i v dobách stoupajících cen není jisto, zda-li se stoupání náhle nezastaví. Ale i kdyby se určitě vědělo, že ceny budou dále stoupati, následek nebude přece zvýšení úrokové míry, nýbrž zisk případně spíše držitelům statků, kteří nebudou chtítii je prodati než za cenu eskontovaného budoucího přírůstku. To dokazuje také skutečný vývoj v dobách takových, jako v době nynější, kdy ceny neobyčejně stoupaly a diskont přece byl stále nízký.

(Příště pokrač.)

Příspěvek k theorii aplikace práva.

František Weyr.

Právnícká a kterákoliv jiná normativní činnost týká se světa, jaký b ý t i m á.*) Tento svět jest jejím př ed m ě t em trojím smě-

*) Srov. k tomu a dalšímu můj spis »Základy filosofie právní (Nauka o poznávání právníckém)«, 1919, Brno, A. Píša.